

**ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА
ЕКОНОМІКИ**

Здоровцов О.І., доктор економічних наук, професор

Коротєєв М.А., асистент.

Уманський державний аграрний університет

Визначено особливості формування кількісних і якісних характеристик трудового потенціалу та його використання в умовах реформування аграрних підприємств Черкаської області.

The main tendencies of forming qualitative and quantitative characteristics of labor potential and its use in the conditions of the reforming agricultural enterprises of the Cherkassy region are defined.

Трудовий потенціал виступає провідним елементом виробничо-економічного потенціалу аграрного сектора. Від рівня забезпеченості робочою силою, якісних її характеристик та раціонального використання у вирішальній мірі залежить ефективність функціонування реформованих сільськогосподарських підприємств.

Дослідженню різних аспектів проблеми формування та використання трудового потенціалу аграрного сектора економіки присвячено праці видатних вчених-економістів: О.А. Бугуцького [1], В.С. Дієспєрова [2], К.І. Якуби [3] та інших. Разом з тим, окремі положення, що стосуються особливостей формування і використання трудового потенціалу в умовах реформування аграрних підприємств, особливо на регіональному рівні,

залишаються недостатньо вивченими.

Метою даної статті є висвітлення основних тенденцій формування та використання трудового потенціалу, що склалися в умовах реформування аграрних підприємств Черкаської області.

Чисельність працівників сільськогосподарських підприємств традиційно характеризується стійкою тенденцією до скорочення. Донедавна головною причиною даного процесу був звужений характер демографічного відтворення у сільській місцевості. Повільне зростання продуктивності праці не компенсувало значні втрати робочої сили, в результаті сільське господарство перетворилась в одну з найбільш трудонедостатніх галузей економіки.

Реформування економіки України на початку 90-х років та викликана ним соціально-економічна криза спричинили до зміни впливу факторів, які визначають формування чисельності трудового потенціалу аграрного сектора економіки. Незважаючи на поглиблення негативних тенденцій, демографічні процеси в період 1990-2002 рр. втратили провідний вплив на скорочення чисельності населення зайнятого в аграрних підприємствах. Основою для нього виступило значне зменшення потреби у робочій силі в результаті різкого спаду обсягів сільськогосподарського виробництва та зниження його насиченості трудомісткими видами продукції. За цей проміжок часу чисельність працівників у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області скоротилась з 218,0 до 100,9 тис. осіб, або на 53,7%.

Однак, незважаючи на прогресуюче посилення темпів зменшення чисельності працівників у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, до 1999р. вони були більш ніж удвічі нижчими темпів спаду обсягів виробництва (табл. 1). Як наслідок, аграрні підприємства акумулювали значну кількість надлишкової робочої сили, яку можна було б вивільнити без втрат для виробництва.

Реформування аграрних підприємств з прийняттям 3 грудня 1999р.

Таблиця 1

Темпи скорочення обсягів виробництва валової продукції сільського господарства та середньорічної чисельності працівників у сільсько-господарських підприємствах Черкаської області, порівняно з 1990р.

Показник	1993р.	1996р.	1999р.	2002р.
Темпи скорочення виробництва валової продукції сільського господарства – всього, %	-28,4	-52,2	-67,4	-60,7
у тому числі: продукції рослинництва	-18,6	-46,4	-64,0	-53,0
продукції тваринництва	-41,3	-60,0	-71,8	-70,9
Темпи скорочення середньорічної чисельності працівників сільського господарства – всього, %	-8,0	-18,4	-31,3	-52,4
у тому числі: працівників рослинництва	-2,9	-9,4	-14,1	-31,5
працівників тваринництва	-8,6	-24,2	-42,5	-65,9
Коефіцієнт співвідношення темпів спаду виробництва валової продукції і скорочення чисельності працівників – всього	3,550	2,837	2,153	1,158
у тому числі: у галузі рослинництва	6,414	4,936	4,539	1,683
у галузі тваринництва	4,802	2,479	1,689	1,076

Указу Президента „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки України” [4] значно посилило процеси вивільнення працівників, що одночасно із певним зростанням виробництва сільськогосподарської продукції сприяло суттєвому зниженню обсягів прихованого безробіття. Однак, судячи з співвідношення базисних темпів приросту валової продукції та чисельності працівників, у 2002р. в аграрних підприємствах все ще зберігався їх відчутний надлишок, в першу чергу в галузі рослинництва. Це підтверджується даними офіційної статистичної звітності, де надлишкова робоча сила відображається як особи, які знаходяться у відпустках з ініціативи адміністрації та особи, вимушені працювати у режимі неповного робочого часу. У 2002р. їх кількість становила відповідно 4,0 та 15,0 тис. чол., або 3,9 та 15,0% від середньорічної

чисельності працівників аграрних підприємств [5].

Результати анкетного опитування керівників аграрних підприємств Уманського району Черкаської області свідчать про те, що основним мотивом, що стримує їх від скорочення надлишкової чисельності працівників, який відзначили 54,6% респондентів, стало прагнення зберегти кваліфіковану робочу силу в сподіванні на майбутнє зростання обсягів сільськогосподарського виробництва. Значна частина опитаних (24,2%) відчуває соціальну відповідальність за майбутнє працівників підприємства і утримуються від їх скорочення через відсутність альтернативних можливостей щодо працевлаштування у сільській місцевості. Частина керівників (12,1%) підприємств, що перебувають у найбільш скрутному фінансово-економічному становищі, відзначила основною причиною утримання надлишкової робочої сили відсутність коштів, необхідних для виплати компенсацій вивільнюваним працівникам.

При вивільненні надлишкової робочої сили керівники зацікавлені в першочерговому збереженні на підприємстві тих робітників, які перебувають у найбільш продуктивному віці, мають достатній рівень практичного досвіду та кваліфікації і здатні до ефективної праці. Основним контингентом, що в першу чергу підпав під скорочення стали працівники які характеризуються низьким рівнем конкурентоспроможності та кваліфікації. Це обумовило зміни у якісних характеристиках трудового потенціалу аграрних формувань: зниження у його складі питомої ваги жінок, молоді, осіб передпенсійного та пенсійного віку, зростання частки осіб з вищою та середньою спеціальною освітою.

Утримання надлишкової чисельності працівників в умовах спаду виробництва сільськогосподарської продукції, стало однією з головних причин зниження трудового навантаження, неповного та неефективного використання трудового потенціалу в аграрних підприємствах області (табл. 2). Продуктивність праці, – основний критерій оцінки ефективності

Трудове навантаження та ефективність використання трудових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Показник	1990р.	1999р.	2002р.	2002р. у % до	
				1990р.	1999р.
Повні затрати праці з розрахунку на одного середньорічного працівника, люд.-год.	1904	1794	1606	84,3	89,5
Площа сільськогосподарських угідь з розрахунку на середньорічного працівника сільського господарства, га	7,5	10,0	11,6	154,7	116,0
Умове поголів'я з розрахунку на середньорічного працівника галузі тваринництва, гол.	9,7	7,5	8,7	89,7	116,0
Прямі затрати праці на 1 га сільськогосподарських угідь, люд.-год.	153,9	95,8	104,8	68,1	109,4
Виробництво валової продукції у порівнянних цінах 2000р. з розрахунку на середньорічного працівника, тис. грн.:	21,2	10,1	17,5	82,5	173,3
у тому числі: у рослинництві	30,6	12,9	21,0	68,6	162,8
у тваринництві	15,1	7,4	12,9	85,4	174,3

використання трудового потенціалу, – в період 1990-1999 рр. зменшилась більше ніж вдвічі. Починаючи з 2000р. означилась позитивна тенденція до її зростання. Дослідженнями встановлено, що з огляду на подальший занепад матеріально-технічної бази, застосування застарілих техніки і технологій, її приріст у 2000-2002 рр. був обумовлений не стільки збільшенням обсягів аграрного виробництва, скільки посиленням процесів вивільнення з реформованих аграрних підприємств нагромаджених за попередній період обсягів надлишкової робочої сили.

Отримані результати досліджень дозволяють зробити наступні висновки:

1. Головною причиною скорочення чисельності працівників в період 1990-2002рр. виступило значне зменшення потреби у робочій силі в

результаті різкого спаду обсягів сільськогосподарського виробництва та зниження його насиченості трудомісткими видами продукції. Поряд з цим аграрні підприємства акумулювали значні обсяги надлишкової чисельності працівників, які перебували у стані прихованого безробіття. Реформування сільськогосподарських підприємств активізувало їх вивільнення, проте відчутний надлишок робочої сили все ще зберігається.

2. Визначальним мотивом утримання надлишкової робочої сили в реформованих сільськогосподарських підприємствах є сподівання керівництва на розширення обсягів виробництва у майбутньому і прагнення зберегти працівників, які перебувають у найбільш продуктивному віці, мають достатній рівень практичного досвіду та кваліфікації і здатні до ефективної праці.

3. Трудонадлишковий характер зайнятості в умовах спаду виробництва, виступає однією з головних причин зниження трудового навантаження, неповного та неефективного використання трудового потенціалу в аграрних підприємствах області.

Література

1. Бугуцький О.А. Демографічна ситуація та використання людських ресурсів на селі. – К.: ІАЕ, 1999. – 280с.
2. Дієсперов В.С. Економіка сільськогосподарської праці. – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 488с.
3. Якуба К.І. Жінки в трудовому потенціалі села. – К.: „Аграрна наука”, 1998. – 280 с.
4. Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" // Урядовий кур'єр. Орієнтир. – 1999. – 15 грудня.
5. Праця Черкащини 2002: Статистичний збірник / Черкаське обласне управління статистики. – Черкаси, 2003. – 262 с.